

Osoba, osobno, neosobno.

Ham, Sanda

Source / Izvornik: **Jezik : časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika, 1998, 46, 94 - 103**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:792414>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-28**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

je cilj znanstveno razvijati "hrvatski ili srpski jezik". Daničiću je dakle, upravo hrvatsko okružje omogućilo da razbistri svoje vidike. Da su se oni u granicama ondašnjih mogućnosti stvarno razbistrili, vidi se među ostalim i na primjeru *Akademijina rječnika* i građe koji je upotrijebio u svojoj *Istoriji oblika srpskoga ili hrvatskoga jezika* iz 1874. godine.

Sažetak

Mario Grčević, doktorand u Mannheimu, Njemačka
UDK 800.853(091):808.62, znanstveni članak
primljen 11. 9. 1998., prihvaćen za tisak 6. 11. 1998.

Irrtümer über die osterzegowinischen Dialekte in deren Funktion als Grundlage der kroatischen Schriftsprache

Der Autor beschreibt wie, warum und mit welchen Folgen in der Sprachwissenschaft die These vertreten wird, die dialektale Grundlage der kroatischen Literatursprache sei das Osterzegowinische. Er zeigt, warum diese These unhaltbar ist und wie sie zur Entstehung von neuen Mißverständnissen über die kroatische Literatursprache und ihre Geschichte geführt hat.

OSOBA, OSOBNO, NEOSOBNO

Sanda Ham

radu se raspravlja o gramatičkom nazivu osoba/osobno/ neosobno koji je utemeljen na hrvatskom tradicijskom nazivlju iz predmaretićevske norme, a usuprot nazivu lice/lično/bezlično koji se temelji na maretićevskoj normi.

“Čudimo se takodjer gospodinu recenzentu, o kojem za cielo znamo, da perhorrescira sve, što se je iz crkvenoga jezika u noviju literaturu Srbijah uvuklo, da upotrebljava rieč *lice* mjesto *osoba*. Ta to se nikako ne slaže sa Srbofagijom, koju gosp. recenzent tolikom rječitosti po krčmah promulgira. No i ista srbska omladina, koja se je za Vukom povelala, neupotrebljava više te rieči u tom smislu, jer kod naroda znači samo ili *obraz* ili *pravu stranu kakove stvari*. Čovjek, koj hoće, da nas uči jezik, morao bi svakako i to znati.” (D. Demeter, 1866.)

Starinu navedenim riječima prepoznajemo tek u pravopisu i jeziku, a sadržajem su i smislom bliske našoj suvremenosti – polemika je o *licu* i *osobi*, razvidno je, trajala i prije jednoga stoljeća, baš kao i danas. Razlika ipak postoji – danas se kopljica lome i pera oštre o opravdanost upotrebe *osobe* u gra-

matičkom značenju i nazivlju.¹ U ostalim je značenjima *osoba*, semantički obilježena kao +živo i +ljudsko, posve uspješno zamijenila *lice* istih semantičkih obilježja. Tako više nismo lica, osobe smo, nemamo više ličnih karata, ličnih problema i ličnih stavova, nego osobne iskaznice, osobne poteškoće i osobne stavove... Međutim, zamjenice su još uvijek češće lične nego osobne, morfološka je kategorija u glagola još uvijek *lice*, a rečenice su lične ili bezlične – znanstveno je nazivlje tvrda utvrda, a kada je o *licu* riječ, tvrdoću duguje i neprekinutoj upotrebi u cijelom 20. st.

Činjenica da upotreba *lica* ima stogodišnju tradiciju, ipak ne govori usuprot upotrebi *osobe*, jer ni *osoba* nije naziv bez tradicije u hrvatskim gramatikama, a poglavito slovnica.² Jednako kao što 20. st. nudi nazivlje utemeljeno na *licu* – lična zamjenica, glagolsko *lice*, lični i bezlični glagoli, bezlične rečenice, tako 19. st. nudi nazivlje utemeljeno na *osobi* – osobna zamjenica (zaima), glagolska osoba, osobni i neosobni glagoli (glagolji), neosobne rečenice (izreke). Korijeni su tom nazivlju u starijem sloju koji se otkriva u Mikalje, Belostenca, Jambrešića... gdje je *osoba* +živo i +ljudsko, a *lice* je –živo, –ljudsko u značenju obraza, lika, slike. Tako je naravno da se lat. *persona* u hrvatskom književnom jeziku 19. st. prevodi kao *osoba*, pa i kada je u gramatičkom značenju. U Babukića (1854.) uz osobna je zaimena latinska istoznačnica *personalia*, u Mažuranića (1866.) *pronomina personalia* znači isto što i osobna zaimena, a Veber (1876.) slijedi nazivlje svojih prethodnika. I ostali su latinski nazivi izvedeni od *persona* istoznačni hrvatskim izvedenicama *osobe*: “K tomu su još osobni glagolji (*personalia*), koji imaju sve tri osobe (ja, ti, on); neosobni (*impersonalia*), koji se u 3. osobi jednobroja bez subjekta izgovaraju: gérmi, daždi” (Mažuranić, 1866:72). Ako je neosobni glagol predikatom, tada je i rečenica (izreka) neosobna: “U svih neosobnih izrekah... predikat stoji u 3. osobi singulara sred. spola; n. p. Rusom, kojim je do slave svoje otačbine stalo, nije se bilo čuditi” (Veber 1876:99).

Ipak, *lice* kao istoznačnica *osobi*, ali samo u gramatičkom značenju, nije izvan hrvatskoga jezika. U Šuleka (1874.) jedno je od značenja *lica*: “phil. gr. (osoba), tal. persona”, a *osobe*: “phil. gr. (lice), lat. persona”.³ Međutim, u Šuleka uopće nema *lično*, dok je *bezličnost*, *bezličje* istoznačno tal. *informita*,

1 Misli se na polemiku Babić – Pranjković, vidi: Pranjković, 1995., 1996., Babić 1996.

2 Kada je riječ o jezikoslovlju 19. st., ne mogu se istoznačnima smatrati nazivi slovnica i gramatika. Jezični priručnik koji je u naslovu imao naziv slovnica uvijek je imao predznak ilirskoga ili zagrebačke filološke škole, dok je naziv gramatika uza se nosila karadžićevski predznak. U tom se smislu u ovom radu i upotrebljavaju nazivi slovnica i gramatika, a kada se govori o jezikoslovlju 19. st.

3 U Šuleka su istoznačnicama i ličnost, osobnost.

a *bezličan* lat. *amorphus* i pripada kemijskomu i mineraloškomu nazivlju. Usuprot tomu, *osobno* i *neosobno* pripadaju gramatičkomu nazivlju i u tom značenju nemaju nikakvih istoznačnica: "Neosobni, gr. neosobni glagol, lat. *impersonale verbum*... osobni... osobna zaimena gr. *hist. stat. lat. pronomina personalia*". S obzirom na to da *lice* u značenju *osobe* nije tvorbeno plodno i da odnos istoznačnosti gramatičkih naziva *lice*, *osoba* svakako u Šuleka nije podrijetlom iz hrvatskih slovnica, može se pretpostaviti da je riječ o utjecaju srpskih i karadžićevskih gramatičara.⁴

Gramatičar suvremenik hrvatskim slovičarima, Daničić (1850., 1864.) slijedeći Karadžićevu jezikoslovnu misao nudi drukčije nazivlje od onoga u hrvatskim slovnica – *pronomina* je zamjenica, a ne zaima, zamjenice ne znače *osobe*, nego *lica*⁵ jer i glagoli imaju lične nastavke, a u skladu s tim i lične ili bezlične oblike. Ta je različitost između hrvatskoga i srpskoga nazivlja jasno opisana u Simeonovu rječniku: "1. *persona*, grč. *prósôpon*; latinska riječ znači: osoba, a grčka: lice (ili obraz) i osoba. Riječ *lice* je uveo Daničić, a stari hrv. gramatici nisu upotrebljavali tu csl. riječ." (Simeon, 1969:759.) Međutim, riječ srpskih gramatičara tijekom 19. st. nije bila obvezujuća slovnicičarima, a tako ni hrvatskoj normi. Vrijednost je obvezujućega dobila tek u gramatici koja u nazivu ima i hrvatsko ime, Maretićevoj.

Da se hrvatska norma tijekom našega stoljeća dosljedno gradila samo na temeljima koje su postavili 'stari hrvatski gramatici' vjerojatno bi njihovu nazivlju ostali vjerni i suvremeni gramatičari jer sve do Maretića u hrvatske gramatike ne prodire srpsko nazivlje pa tako ni ono utemeljeno na licu. Vjeran Karadžiću i Daničiću, preuzimajući njihovu jezikoslovnu misao, Maretić preuzima i njihovo nazivlje ne mareći pri tom je li ono hrvatsko ili nije. Primjerice, Maretić (1899.) usuprot hrvatskim slovnicičarima uz *personalno* navodi *lično*, i ne spominjući *osobno*, a u skladu je s tim i ostalo nazivlje. Zahvaljujući snazi Maretićeva autoriteta i nedvojbenosti njegove normativne riječi, nazivlje mu se toliko učvrstilo u hrvatskom jezikoslovlju da je u 20. st. teško pronaći gramatiku, rječnik ili kakav priručnik u kojem glagol ne bi imao *lica*, zamjenica ne bi bila *lična*, a rečenica *bezlična*. Kako se jezikoslovna misao razvijala, nazivlje se nije mijenjalo, nego se nadograđivalo, pa je suvremeniji naziv – preoblika obezličjenja, bezlična preoblika – samo maretićevska inačica za tuđicu impersonalna transformacija.

Međutim, maretićevskom se ne može olako pridodati predznak nehrvatskoga; hrvatski se jezik godinama usmjeravao i brusio prema Maretiću, ali se

4 Napokon, Veberova je slovnica (1876.) objelodanjena dvije godine poslije Šulekova rječnika, a u Vebera nema *lica* i *ličnoga*.

5 Daničić izravno ne imenuje zamjenice ja, ti on, ličnim zamjenicama, ali kaže da zamjenice imenuju *lice* gramatično. Naziv *osoba* uopće ne upotrebljava. Vidi: Daničić, 1850:31., 1864:26.

ipak nije tako usmjerio i izbrusio – maretićevsko treba shvatiti kao prekid jedne hrvatske tradicije i pokušaj uspostavljanja druge, nikada u potpunosti prihvaćene. Da je tomu tako pokazuje se supostojanjem mnogobrojnih dvostrukosti na svim jezičnim razinama, a od kojih je jedna iz predmaretićevske norme, a druga je maretićevska.⁶ Suvremena je jezična norma krenula putem odabiranja onoga predmaretićevskoga, a postupnoga napuštanja maretićevskoga. U tom se ozračju može sagledati i odnos lica i osobe jer gramatički nazivi utemeljeni na osobi nisu tijekom 20. st. u potpunosti zanemareni i napušteni.

Divkovićeva gramatika iz 1917.;⁷ Hammova poljska gramatika iz 1935.; Florschützova iz 1940.; Jurišićeva slovnica iz 1944.; Brabec-Hraste-Živkovića iz 1954.; Ivšićeva poredbena gramatika iz 1970.; Težak-Babićeva iz 1971.; gramatike tiskane u posljednjih desetak godina (uz izuzetak devetoga i desetoga izdanja Babić-Težakove); sve dosljedno upotrebljavaju *lice*, *lično*.

Odstupanja su malobrojna, ali su ipak odstupanja. Ponajprije valja izdvojiti doba NDH u kojemu je *lice* doslovce progonjeno, i to čak iz Predsjedništva vlade: “Opetovano je upozoravano, da se ne smije upotrebljavati riječ ‘lice’ umjesto riječi ‘osoba’... Upozorava se, da se više ne će nikako trpiti, da bilo tko u službenim spisima ili u novinskim člancima te riječi upotrebljava, nego će se proti svakome radi takova nehaja i skrajnje nemarnosti postupati na odgovarajući način. Hrvatski izraz je ‘osoba’, a ne ‘lice’...” (Samardžija, 1993.:15.–16.). Navedeno se upozorenje ne odnosi na upotrebu *osobe/lica* u gramatičkom značenju, ali školska slovnica iz toga razdoblja upotrebljava *osobu* (Florschütz 1943.), dok je u Jurišića (1944.) ipak dosljedno – *lice*.

Hammova staroslavenska gramatika iz 1958. donekle pomiruje oba naziva dijeleći zamjenice na osobne, ali jedna su od podvrsta osobnih zamjenica – lične zamjenice: ja, ti, mi, vi. Riječ je o tom da Hammova podjela počiva na sljedećem kriteriju: “one u kojima se rod ne razlikuje te se ponajviše odnose na neko lice ili na neku osobu i zovu se *osobne*... sve ostale, tj. one kojima se razlikuje rod, i te se za razliku od prvih – zovu *neosobne*” (Hamm, 1958:133).

Simeon (1969.) vrlo dosljedno, istoznačno i ravnopravno bilježi u svim gramatičkim značenjima i *osoba* i *lice*, primjerice: osobni glagol, osobna zamjenica, neosobna rečenica.

Babić-Finka-Mogušev pravopis iz 1971. (londonac) ne upotrebljava ličnu zamjenicu, nego osobnu, ali glagoli ondje ipak ostaju u licima. Jednako je i u izdanju iz 1994.

6 O dvostrukostima predmaretićevsko/maretićevsko u suvremenoj normi, vidi: Ham, 1998.

7 Ali u izdanju je iz 19. st. još uvijek *osobno*. Vidi: Divković, 1887.

Posljednja izdanja Babić-Težakove gramatike naslućuju dosljedniju promjenu – uz naziv *lična* zamjenica dodan je i naziv *osobna*; nazivom se besubjektne rečenice zamjenjuje naziv bezlična, ali glagoli još uvijek imaju *lica*. Ipak, takvo je nazivlje tek u procjepu, ono je između dosljednosti upotrebe *osobe* iz predmaretićevske norme i dosljednosti *lica* iz maretićevske norme.

Iako se ne može sa sigurnošću tvrditi koliko je na učvršćenje naziva *lice*, *lično* u hrvatskom jezikoslovlju utjecala leksička norma prijeloma i početka 20. st., ipak valja naglasiti da dva značajna i svakako utjecajna leksikografska djela iz toga doba, Akademijin rječnik i Broz-Ivekovićev rječnik uopće nemaju *osoba*, *osobno* u gramatičkom značenju.

U Akademijinu je rječniku *osobnost* svojstvo onoga što je *osobno*, a *osoban* je isto što i *osobit*, odnosno, onaj koji pripada osobi, licu, lični, ali u negramatičkom značenju. Samo se *lice* i *lično* svrstavaju u gramatičke nazive, a na temelju primjera iz Karadžića i Daničića. Tako je uz *lice*, u značenju *persona*, *homo*, navedeno: “4.a. premda je i ovo značenje praslavensko, u našem se jeziku nalazi istom u novije doba i to samo u pisaca... riječ ili oblik kojijem se naznačuje čeljade što govori (prvo *lice*), čeljade s kojijem se govori (drugo *lice*) i ono o čemu se govori (treće *lice*)”. Napomena o upotrebi u pisaca odnosi se na pisce “našega vremena” – Karadžića i Daničića. Da su se piscima “našega vremena” smatrali Babukić, Veber ili Mažuranić, svakako *osobno* i *neosobno* ne bi bilo svrstano u općeupotrebni rječnik i tako izbačeno iz gramatičkoga nazivlja. Osim toga, *osobno* i *neosobno* oprimjereno je samo iz Šulekova njemačko-hrvatskoga rječnika, kao jedinoga hrvatskoga djela Rječniku suvremenoga, a to znači da je najveći dio hrvatskih tekstova zanemaren i da su podatci na taj način krivotvoreni.

U Broz-Ivekovićevu rječniku uopće i nema *osoba*, *neosobno*, a u značenju se +živo, +ljudsko navodi samo *lice* kao istoznačnica za čovjek, čeljade, *die Person* (uz oprimjerenje iz Karadžića). *Lice*, *bezlično* i *bezličnost* u gramatičkom su značenju opširno opisani, a primjeri su i opet iz Karadžića i Daničića.

Maretićev se savjetnik ne suprotstavlja *licu*, a uz *osoba* zapisuje, ne napominjući je li riječ o gramatičkom ili općeupotrebnom značenju: “Person... bit će iz rus. ili iz češ. osoba. ARj.” (Maretić, 1924.:81.)

Tek 1969. Simeonov rječnik donekle i samo neizravno razotkriva krivotvorine navodeći u različitim gramatičkim značenjima uz *lice*, *lično*, *bezlično* i *osoba*, *osobno*, *neosobno*.

Na prijelomu je stoljeća gramatičkoj *osobi* u hrvatskoj slovnici istoznačno gramatičko *lice* u srpskoj gramatici, odnosno, isti su sadržaji na koje se odnose gramatička *osoba* i gramatičko *lice*. Tako i *osoba* i *lice* dobivaju i dodatno značenje različito od onoga koje imaju u općeupotrebnom rječniku jer u gramatičkom značenju, osim +živo i +ljudsko, mogu dobiti i općenita obilježja +živo,

–ljudsko (značiti životinju, biljku) ili općenito obilježje –živo (značiti stvari, predmete...).

Kada je o gramatičkom *licu* riječ, na takvo se raslojavanje ukazuje i posebnom kategorijom nazvanom *ne-lice* kojom se naglašava da kategorija *lica* znači i općenito +živo, ali i –živo. Izdvajanje *ne-lica* kao kategorije suprotstavljene kategoriji *lica* pripada suvremenijemu jezikoslovlju pa takav naziv nije zabilježen u starijoj literaturi. Sukladno tomu, ni naziv ‘*ne-osoba*’ ne može se pronaći ni starijoj literaturi, ali ni u novijoj⁸ – novija literatura ionako počiva na nazivu *lice* kao temeljnomu, a ne na nazivu *osoba*. Međutim, slovnice jasno, iako neizravno, pokazuju da gramatička *osoba* uključuje i značenje –živoga, odnosno, neživoga. Primjerice, opisujući upotrebu zamjenice *sam*, Veber bilježi: “Zaime *sam -a -o* može se protezati na gramatičke osobe obojega broja... On je sam sebe ubio... Zrela voćka sama pada” (Veber, 1876.:152). U prvom je primjeru riječ o gramatičkoj osobi koja je obilježena kao +živo, +ljudsko (on), a u drugom je primjeru riječ o gramatičkoj *osobi* koja nije obilježena kao +živo, +ljudsko (voćka), ali je ipak gramatička *osoba*, odnosno, ‘*ne-osoba*’.

Prema tomu, jednako kao što gramatičko *lice* obuhvaća *lica* i *ne-lica*, tako i gramatička *osoba* obuhvaća *osobe* i ‘*ne-osobe*’; prihvati li suvremeno jezikoslovlje dosljedno naziv gramatička *osoba* umjesto gramatičkoga *lica*, samo će promijeniti izraz, a sadržaj će ostati isti.

Definicije su gramatičkoga *lica* u suvremenim hrvatskim gramatikama u neskladu same sa sobom – riječ je o tom da se *lice* obilježeno kao +živo, +ljudsko više ne upotrebljava u hrvatskom jeziku izvan gramatičkoga nazivlja, pa ako se želi imenovati onoga tko govori, onoga kojemu je govor upućen ili onoga o kojem govorimo, upotrijebit će se govorna *osoba*, a ne govorno *lice*.

Primjerice, u četvrtom je izdanju Babić-Težakove gramatike staro nazivlje, pa se gramatičko *lice* definira: “Prvo lice ili lice koje govori o sebi...” (Babić-Težak 1971:69). U devetom je izdanju već zakoraknuto prema *osobi*, ali još ne u potpunosti, pa je definicija neskladna jer se *lice* definira na temelju *osobe*: “Prvo lice ili osoba koja govori o sebi...” (Babić-Težak, 1994.:82.)

Istim se načinom *lice* definira i u suvremenijem rječniku, što je ipak bitno različito od starijih ovostoljetnih rječnika: “*Lice*... gramatička kategorija koja označuje osobu koja govori, kojoj se govori i o kojoj se govori” (Anić 1991: 309). Prihvatljiviji bi, i u navedenom kontekstu i u kontekstu opisa u ovom radu, ipak bio naziv gramatička *osoba*.

S obzirom na gramatičku kategoriju *osobe* u glagola, slovniciari 19. st. razlikuju osobne od neosobnih glagola: “Neosobni se glagolji zovu, koji neimaju osobnoga subjekta, to jest koji ne mogu stajati sa subjektom osobnoga zaimena:

8 Osim u Simeonovu rječniku gdje je “*ne+osoba*” (1969:152).

ja, ti, on itd., ter služe samo u trećoj osobi singulara... vedri se, magli se, smrkava se, razdanjuje se,... čini (mi) se, gadi (mi) se..." (Veber, 1876:75). Izrazitoj sustavnosti i dosljednosti u nazivlju (gramatička osoba, osobno zaima, glagoljna osoba, osobni/neosobni glagolji) sukladan je i naziv za rečenicu s neosobnim glagolskim predikatom – neosobna izreka: "U svih neosobnih izrekah... predikat stoji u 3. osobi singulara sred. spola". (Veber 1876:99). Takav je naziv odgovarajući jer je Veberova definicija neosobnoga glagola ujedno i definicija rečenice (uvažavajući činjenice da predikat ujedno jest i rečenica, a na što izravno i upućuju primjeri uz definiciju neosobnoga glagola).

Naša se suvremena literatura i dalje pridržava naziva bezlični glagol i bezlična rečenica. Međutim, i naziv je neosobni glagol odgovarajući jer se prema definiciji glagolske *osobe/lica*, *neosobni/bezlični* glagol pokazuje neutralnim na kategoriju *osobe/lica*. Riječ je o tom da je kategorija *osobe/lica* i predikatna kategorija, a kao takva znači da predikat otvara mjesto subjektu. Primjerice: *Ja zimi pijem čaj. Ti zimi piješ čaj. Ona zimi pije čaj.* U onih glagolskih predikata koji nastaju obezličanjem, kategorija se *osobe/lica* preoblikom neutralizira. Takvi su predikati uvijek obilježeni stalnim morfološkim obilježjima (3. *osoba/lice* jednine, srednji rod, + morfem *se*), a oblična stalnost ukazuje da neutraliziranjem kategorije *osobe/lica* takvi predikati više ne otvaraju mjesto subjektu. Primjerice: *Zimi se pije čaj.*

Zbog toga što ne otvaraju mjesto subjektu, rečenice nastale bezličnom preoblikom nazvane su u hrvatskom suvremenijem jezikoslovlju besubjektne rečenicama, a tim se nazivom zamjenjuje naziv bezlična rečenica: "Rečenica u kojoj se subjekt ne može odrediti ni iz glagolskog oblika ni iz prethodnoga teksta zove se besubjektne ili bezlična rečenica." (Babić-Težak, 1994.:216), pa se navode primjeri: *Tutnji već i gromori, Pripovijeda se i o zmaju...* Međutim, naziv besubjektne rečenice nije posve odgovarajući kao istoznačan nazivu bezlična, a ponajprije zbog toga što se besubjektne upotrebljava u različitim značenjima. Različiti autori besubjektne smatraju različite rečenične vrste pa tako bezlične rečenice mogu biti i samo jedna od vrsta besubjektne. (Simeon, 1969.:150.) Nazivom se besubjektne rečenice u jezikoslovnoj literaturi imenuju različita ustrojstva: s *osobnim/ličnim* predikatnim glagolima, s *neosobnim/bezličnim* predikatnim glagolima, odnosno, besubjektne se rečenicom smatraju i rečenice posve suprotne od bezličnih; one u kojih je subjekt prepoznatljiv u gramatičkoj *osobi/licu* predikata, pa se zbog toga ne iskazuje posebnice, primjerice: *(Ja) Pišem, (Ti) Pišeš* – dakle, rečenice s predikatima koji obvezno otvaraju mjesto subjektu.⁹ Rusko jezikoslovlje upotrebljava naziv besubjektne

9 Takve se rečenice u Babić-Težakovoj gramatici (1994:214) nazivaju rečenicama s neizrečenim subjektom.

pasivne rečenice, a naziv se odnosi na rečenice s bezličnim glagolskim predikatima u kojima je konkretni vršitelj iskazan kojim od kosih padeža. Takva se rečenična ustrojstva ne potvrđuju u hrvatskom jeziku, primjerice: *Autorom je bilo ukazano na tu činjenicu.* (Adamec, 1974.:113.) Navedena je rečenica, u kontekstu ruskoga jezika, nastala pasivnom preoblikom od rečenice: *Autor je ukazao na tu činjenicu.* S obzirom na to da se u hrvatskom jeziku ne potvrđuju takve rečenice, ni 'besubjektne pasivna' preoblika nije moguća. Međutim, i u hrvatskom se jeziku uz *neosobni/bezlični* predikat može imenovati vršitelj. Tada je riječ o vršitelju koji nije konkretan i pojedinačan (kao u navedenom primjeru iz ruskoga jezika), nego je riječ o vršitelju koji znači skupinu vršitelja obilježenih pripadnošću kakvoj organizaciji, ustanovi, naseljenom mjestu i sl., primjerice: *Na sastanku mještana Kozarca razgovaralo se o izgradnji kuća* < *Na sastanku su mještani Kozarca razgovarali o izgradnji kuća.* Kao što primjer pokazuje, imenovani se vršitelj (mještani Kozarca) uz *neosobni/bezlični* predikatni glagol (razgovaralo se) može postaviti u ulogu subjekta uz *osobni/lični* predikatni glagol. Takve su rečenice u izravnoj suprotnosti s onim dijelom navedene definicije besubjektne rečenice u kojem se kaže da se subjekt (pretpostaviti se može da je ipak riječ o vršitelju, a ne o subjektu) ne može odrediti ni iz prethodnoga teksta. Točno je samo to da se subjekt, kao imenska riječ u nominativu, ne može uspostaviti uz *neosobni/bezlični* predikatni glagol.

Osim navedenoga, naziv je besubjektne rečenica već poznat u domaćoj gramatičkoj literaturi, ali odnosi se na definiranje besubjektno/bezlično kriterijima koje suvremeno jezikoslovlje smatra neodgovarajućim jer se temelje na nerazlikovanju sintaktičke od semantičke razine (nerazlikovanju subjekta od vršitelja): "Besubjektne rečenice... Govoreći o nekim pojavama, ne mislimo tko radnju vrši. U takvim rečenicama ne može onda biti ni subjekta. U njima nije subjekt neizrečen, nego ga uopće nema. U njima je glagol u trećem licu jednine. Takav glagol zove se bezličan: *Grmi. Sviće. Govori se.*" (Brabec-Hraste-Živković, 1954.:183.) U kontekstu se istoga opisa rečenice – *Meni se radi, Neobično ju je stid* – smatraju rečenicama koje imaju subjekt (logički), dakle nisu besubjektne dok se u kontekstu suvremenoga opisa takve rečenice smatraju samo vrstama bezličnih.

Valja napomenuti i to da se bezlični glagoli pojašnjavaju i na sljedeći način: "Bezlični glagoli nisu dakle obilježeni time što ne otvaraju mjesto subjektu, nego time što im sadržaj pri bezličnoj porabi takav da mu se kao rijeku ne može dodati vršilac" (Katičić, 1986.:77), a misli se na predikatne glagole: *grmi, daždi, sviće, sjeva...*, a predikatni glagoli sa stalnim obilježjima 3. *lica/osobe* jednine, srednji rod, + morfem *se*, obezličeni su, odnosno, nastaju preoblikom obezličjenja, primjerice: *Predvečer se sjedi pred kapijom, Uz čaj se nudi slatkišima, U pustinji se jaše na devama* (Katičić, 1986.:145).

Prema navedenom, naziv besubjektne rečenice nije jednoznačan, u hrvatskom je jezikoslovlju poznat iz metodološki zastarjeloga sintaktičkoga opisa, a ni besubjektnost nije u potpunosti istoznačna bezličnosti. S obzirom na to da je predikat bezlične rečenice uvijek u obliku neutralnom na kategoriju *osobe/lica*, što znači da ne iskazuje gramatičku *osobu/lice*, bolji bi naziv bio neosobna rečenica. Osim toga, na taj se način postiže i sukladnost s nazivom neosobni glagol koji kao predikat i čini neosobnu rečenicu, dok nema nikakve sukladnosti između naziva bezlični predikat i besubjektne rečenice.

Opis je u ovom radu pokazao da naziv osoba ima tradiciju u hrvatskom jezikoslovlju i da je ta tradicija na prijelomu stoljeća prekinuta izvanjezičnim činiteljima; da se usprkos pokušaju izbacivanja iz gramatičkoga nazivlja rubno zadržao tijekom 20. st.; da je tijekom 19. st. bio svrhovito upotrebljavan i to u svim onim značenjima u kojima se tijekom 20. st. upotrebljava *lice*; da je suvremena upotreba *osobe* nedosljedna i nesustavna, odnosno, da se za isto (izrazito uopćeno gledano) gramatičko značenje upotrebljavaju različiti nazivi – gramatička kategorija lica, osobna zamjenica, glagolsko lice, besubjektne rečenice pa se tako ‘zamagluje’ pravo značenje otežavajući učenje gramatike, a s obzirom na to da se navedeno nazivlje upotrebljava baš u školskoj gramatici.

Dva su rješenja – ili ostati pri nazivlju: kategorija lica, lična zamjenica, glagolsko lice, bezlična rečenica ili sustavno i dosljedno stati uz nazivlje: kategorija osobe, osobna zamjenica, glagolska osoba, neosobna rečenica.

Međutim, dosljednost se u upotrebi osobe ipak ne postiže u potpunosti – obezličiti i obezličenje – nazivi koji se široko upotrebljavaju, nemaju tradicijskoga uzora, pa ni odgovarajuće zamjene u suvremenom jeziku, ali je moguće pretpostaviti nazive neosobno preobličiti ili neosobna preoblika. U odnosu na obezličiti i obezličenje, pretpostavljeni su nazivi protivni jezičnoj ekonomičnosti; u odnosu na pretpostavljene nazive obezličiti i obezličenje protivni su normativnomu smjeru hrvatskoga jezika naše suvremenosti.

Predloženo je nazivlje utemeljeno na *osobi* neobično, ali neobičnost duguje rubnoj upotrebi tijekom 20. st. Osim toga, naše je stoljeće brižno skrivalo hrvatsku gramatičarsku tradiciju, tako da je ona još uvijek nedostatno poznata, pa i u tom leže razlozi što manje upućenima gramatička *osoba*, glagolska *osoba*, glagol 1. *osobe*, zvuče kao hrvatske ‘pretjeranice’, a ne kao hrvatski valjani tradicijski oblici. Usuprot tomu, *osobna* zamjenica više ne izaziva začudnost jer je češće i duže u upotrebi.

Uostalom, kako je naprijed u radu opisano i oprimjereno, sve do 1969., a prema Simeonu, nazivi su *osoba*, *osobno* i *neosobno* u potpunosti prihvatljivi u gramatičkom značenju. A tomu je trideset godina, a ne cijelo stoljeće. Čak i činjenica da od 1969. pa do suvremenosti nema *osobe*, *osobnog* i *neosobnog* u jezikoslovnoj literaturi, ne govori toliko usuprot *osobi*, koliko znakovito uka-

zuje na razdoblje izrazite protuhrvatske politike; *osoba* je 'zagubljena' tek između dvaju izdanja Hrvatskoga pravopisa, između 1971. i 1994.¹⁰

I napokon, vrijeme će pred nama pokazati hoće li nazivlje utemeljeno na *osobi* biti prihvaćeno, kao što naše vrijeme pokazuje da nazivlje utemeljeno na *licu* više nije prihvatljivo.

Sažetak

Sanda Ham, Pedagoški fakultet, Osijek
UDK 801.3:001.4:808.62, znanstveni članak,
primljen 21. 9. 1998., prihvaćen za tisak 28. 10. 1998.

Person, Personal and Impersonal in Their Croatian Renditions

In this paper the author discusses the grammatical terms 'personal' and 'impersonal' rendered in Croatian, as *osoba/osobno/neosobno*, which is based on Croatian traditional terms from the pre-Maretić terminology, as opposed to *lice/lično/bezlično* based on Maretić's terminology.

Literatura

- P. Adamec, 1974., Očerk funkcionalno-transformacionoga sintaksisa savremenoga ruskoga jezika, Praha
V. Anić, 1991., Rječnik hrvatskoga jezika, Zagreb
S. Babić, 1996., Neka objašnjenja pravila i postupaka u Hrvatskome pravopisu, Jezik, god. 43., br. 3., Zagreb, str. 112.–113.
S. Babić – B. Finka – M. Moguš, 1971., Hrvatski pravopis, Zagreb
S. Babić – B. Finka – M. Moguš, 1994., Hrvatski pravopis, Zagreb
S. Babić – S. Težak, 1971., Pregled gramatike hrvatskosrpskog jezika, Zagreb
S. Babić – S. Težak, 1994., Gramatika hrvatskoga jezika, Zagreb
V. Babukić, 1854., Ilirska slovnica, Zagreb
I. Brabec – M. Hraste – S. Živković, 1954., Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika, Zagreb
Gj. Daničić, 1850., Oblici srpskog jezika, Beč
Gj. Daničić, 1864., Mala srpska gramatika, Beograd
D. Demeter, 1866., "Pozorove" kazališne recenzije, Svijet, br. 21., 22., Zagreb. Preuzeto iz Polemika u hrvatskoj književnosti, Kolo I. – Knjiga IV., Zagreb, 1982.

10 U HP iz 1971. naziv je *osobna* zamjenica, a isti je naziv i u HP iz 1994. – naziv nije jedna od dviju mogućnosti (*osobno/lično*), nego je jedini. Između tih se dvaju izdanja Hrvatskoga pravopisa u normativnoj literaturi ne pojavljuje naziv *osobna* zamjenica – nema ga ni u jednom od triju izdanja Priručne gramatike, a ni u Akademijinim gramatikama.